

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

**ЖЕТІСУ ЖӘНЕ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН АУМАҒЫНДАҒЫ САҚ ПАТША
ҚОРҒАНДАРЫНЫҢ АРХИТЕКТУРАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ****Жарылқасын Арайлым Оразалиқызы**arailymzharylkasyn@icloud.com

Л.Н Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Қазақстан Астана қ.

Ғылыми жетекшісі - Ү.Ұ.Үмітқалиев

Адамзат дамуының бай тарихы сан түрлі ғылым саласында зерттеліп жатыр, соның ішінде «жерлеу ғұрпы» археология шеңберіндегі қазба жұмыстары ерекше өңдеуден өткізеді. Бұл ретте ол ескерткіштің құрылысы, қабірдегі бұйымдар, мәйітті ақымға жатқызу, діни сенімдер секілді ерекшеліктерді біршама ғасыр бойы зерттелуде және тақырып аясы осы күнге дейін тарылған емес. Соның ішінде сақ қорғандары оның архитектурасы таңқаларлық құрылыс нысандары. Сайын даланың бұл ұлы ескерткіштері тарихтан сыр шертеді. Еуразия даласын мекен еткен көшпелілердің сәулет өнері, таланты, ақыл-ойынан туындаған ерекше құрылыстар бүгінде маңызды тарихи ескерткіштер. Адамзат баласы жер бетінде тіршілік ете бастағаннан бері оның тіршілік тұрмысының негізгі көзі баспана болып табылады. Олар сан қилы қоғам дамуының әсерінен түрлі өзгерістерге ұшырап отырды. Алғашында баспана табиғи климаттық жағдайлардан қорғану үшін салынса, кейіннен сәндік-сапалық, әлеуметтік ерекшеліктері бойынша өзгешеленді. Тарихтан білетініміздей адам баласы тірі кезінде дамуына байланысты үңгірде, лашықта, саз балшық үйлерде тұрса, олардың өмірден өткен кезінде тұрақтайтын мекені қабір болды. Тұрғын үйлер түрлі өзгерушілікке ұшырағандай жерлеу орындары да дәл солай дамып отырды. Тарихшы, археологтар: «жерлеу ғұрпы б.з.д 50-60 мың жыл бұрын пайда болды, оған дейін жерлеу орындары болмады, себебі алғашқы қауым тек табиғат берген дайын дүниемен ғана өмір сүрді. Адам санасы дами бастаған уақытта жерлеу орындары пайда бола бастады. Ол неолиттің соңы мен энеолиттің бастапқы кезеңдеріне сай келеді» дейді.

Жерлеу адамзат қолмен жасаған алғашқы мәдениет бөлігі деп айта аламыз. Тұрғылықты мекеніне, табиғат жағдайлары мен қоғам дамуы сатысына байланысты түрлі сипатқа ие бола бастады. Дана халқымыз «Тал бесіктен, жер бесікке» деп айтқандай, сәби бесігі оған қандай жайлы болса, жердегі бесікте солай жайлы болуы қарастырылады. Дәл осы сәтте соңғы қола және темір, ерте темір дәуіріндегі қоғам дамуының айқын бейнесі бола алатын сақ патша обаларын айта аламыз. Қазақ жерінде ірі сақ патша обалары шоғырлары орналасқан. Қазіргі таңда олардың арасында үлкен элитарлы патша қорғандарынан алтын адамдар табылып жатыр. Мысалы, Жетісудағы Бесшатыр, Алматы облысындағы Есік, Боралдай, Ақжар, Орталық Қазақстанда Талды-2, Шығыстағы Шілікті, Берел, Елекесазы, Бесоба, Қырықоба сынды ескерткіштер ішкі құндылығы жағынан тыңғылықты зерттелуде. Бұл қорғандар сақ қоғамында беделді «көсемдерге» салынған деп болжам жасай аламыз. Оның сырт бейнесіне қарап жай топырақ үйіндісі ғана емес, өзіндік айрықша құрылысы мен архитектурасы бар екендігін бүгінгі күні өзекті болып отыр. Әдетте сақ қорғандары Алматы, Жетісу даласында шоғырлана орналасқан. Сонда біздің көшпелі ата-бабамыз деп есептейтін сақтар көп уақытта еліміздің оңтүстік-шығыс бөлігін мекен еткен бе? Мұның себебін т.ғ.к доцент Еділ Ниязов былай түсіндіреді «Сақтар дәл қазақтар сияқты көшпелі болды, қы мистау, жайлау ол тайпаларда да болды. Олардың обаларының бір жерге үйіле жинақталуы олардың салт санасынан. Сырт жерде жан тәсілім болған кісіні өз әулетінің жанына жерлеуі басты себеп.» деген болатын. Оған мысал келтіре қарайтын болсақ Шілікті-52 оба, Бесшатыр-31 оба, Есік-40 оба, Боралдай-63 оба бар. Егер адам басқа жерде оқыстан өмірден озса, оның мәйітін уақытша қабірлерде сақтаған. Еті сүйегінен ажыраған уақытта ата-бабасының жанына келіп жерлеген деген деректер кездеседі. Дәл осындай жоралғы қазақ

халқында да кездеседі. «Сөреге жерлеу», «Аманатқа жерлеу» сынды дәстүрлер.. Сондай-ақ Шығыс Қазақстан өңірінде. «Былғары табыты» аталатын жер атауы сөзімізге дәлел бола алады, ел тарихынан белгілі жырақта қайтқан мемлекет басшыларын Түркістанға апарып жерлеу кезінде ішкі ағзаларын алып тастап, былғарыда сақтағаны шындық.

Ескерткіштерді зерттей отырып сол заманға сай тасты, топырақты, ағашты қолдана отырып, үлкен ескерткіштің ұзақ уақыт сақталуы қызықтырады. Қорғандардан түрлі бағалы жәдігерлерге қызығушылық жоғары болғанымен, осы ескерткіштердің ғажайып архитектуралық құрылымы бар екендігі, сол дәуірге тән топырақты, құмды, шымды, ағаш бөренелерін қолданудың өзінің реті болғандығын үлкен ірі биіктігі 20 м дейін жететін ескерткіштердің сәулеттік құрылымдары әліде терең зерттелді деп айта алмаймыз. Алайда еліміздің аумағында 25 000-ға жуық патша обалары табылған. Тек Жетісу, Алматыда емес, Оралдағы Тақсай, Қарағандыдағы Қызылжар, Астана маңындағы Күйгенжар, Ақтөбе, Петропавл, Арқайым елді мекендерінде кездеседі. Жерлеу рәсімі өтетін аймақты таңдауда және көне құрылысты салуда көпті көрген ақсақал, абыздар басқарғаны анық. Жерлену шарасын басқаратын абыздардың белгілеуімен үлкен өзен жағасында белгілі бір уақытта жиналған халық өздерімен бірге әл-ауқатына қарай малдарын ала келген. Дәрежесіне қарай сол уақытта тайпа көсемдері неғұрлым жылқы әкелгенін Берел қазбаларынан көруге болады. З.С. Самашев зерттеулеріндегі Берел обасындағы мәңгілік тонда сақталған 13 жирен аттың ішкі ағзаларына сақталған шөпке қарап әр аймақта жайылған жылқылар екенін полеботаниктер дәлелдеп отыр. Жерленушіге салынған үлкен обаның және ғұрыштық кешендердің салынуы үшін көрнекі үлкен кеңістікте орналасуына аса мән берген. Обалардың әсіресе сақ дәуіріндегі тәртібі бойынша оңтүстіктен-солтүстікке қарай тізбектеле орналасуын қатаң сақтап обалардың шығыс жақ алдын және батыс жақ артын ашық қалдырып отырған. Обалардың өзен жағаларында орналасуындағы басты мақсат ауыр жұмысты қажет ететін құрылысты салу кезінде суды пайдалану мен бірге мініс малдарын суғаруға және ауыз суға қолданған. Шығыс Қазақстан өңірінде он жылдан астам зерттеу жұмыстары жүргізілді. Осы зерттеулер барысында әсіресе сақ дәуірінің ірі обаларының архитектурасына қатысты тұжырымдарды Шілікті кешенді ескерткіштері көрсетті. Бұл зерттеулер Қазақстан жеріндегі ірі обаларға қатысты архитектуралық шешімдер жасаудың бастамасы десе болады.

Сақ-скиф археологиясында «патшалық» обаларды зерттеуге деген қызығушылықтың алғы шарты 1763 жылы генерал Мельгуновтың Литый обасын қазуымен басталды. Кейіннен XX ғасырдың басына дейін жиырмаға жуық оба материалдары белгілі болса, Кеңес үкіметі жылдары С.И. Руденконың Алтайда ашқан Пазырық обасы мен П.К. Казловтың Моңғолияда Ноин-уул обасын ашуымен бұл архитектуралық ескерткіштер қызығушылық пен кездейсоқтық арқасында Алтай, Минусин қазаншұңқыры, Жетісу, Шығыс Қазақстан және Солтүстік Қаратеңіз бойында көптеп ашылып келеді. Ерекше айтар болсақ Орджонидзедегі Толстая могила, Алматы маңындағы Есік обасы мен Минусин қазаншұңқырындағы Аржан. [3, 136-138]

Сақ дәуірін зерттеген отандық және шет елдік зерттеушілердің классикалық еңбектері олардың қатарында: В.В. Радлов, С. Сорокин, С.С. Черников., З.Самашев., Ә.Т. Төлеубаев., Ғ.Қ. Омаров, К.А. Акышев, М.К. Кадырбаев, Б.Нурмуханбетов және бүгінгі таңдағы осы тақырыпты зерттеген ғалымдар: П.И. Шульга, А.Д. Таиров және отандық ғалымдар Ұ.Ұ. Үмітқалиев, А. Оңғар сынды зерттеушілердің еңбектерінде байқалады.

Ақан Оңғарұлының айтуынша, барлық мәдени білімдердің көне қоры, салттар, тіпті антропологиялық түр мен оның әртүрлі діни дүниетанымына байланысты рухани әлемі осы қоршаған ортадан алған білімдеріне, әсерлеріне байланысты дамыды. Оның әсері әр ортада өмір сүрген барлық тіршілік иелеріне өзіндік таңбасын қалдырды. Әр физикалық, географиялық жағдайлар тұрғындардың тарихи тағдырында бейнелі орнын алды. Обалар тізбегінің салына бастауы сол дәуірдегі әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге тікелей байланысты. «Өлілер әлемі» аталатын қорымды салатын жерді таңдағаннан соң ол қасиетті кеңістікті ұйымдастырудың ерте темір дәуірінде екі түрі болды: солтүстіктен оңтүстікке

қарай аздап ауытқымалы түрде бір түзу бойына маржандай тізбектеле салыну мен ірі оба маңына дөңгелене, шоғырлана орналасуы [5, 345-347 бб.]

Ұлан Үмітқалиұлы обалардың орналасуы жөнінде, көне сақ қоғамындағы ірі обалардың белгілі бір жерде орналасуына аса мән берген. Обалардың орналасқан жері биік әрі көрнекі болуымен қатар, су көздері немесе өзен көлге жақын орналасуы, оның жиегіндегі шымдауыт жерлердің болуы, құрылысқа пайдаланылатын тас пен ағаштың қашық емес жерде болуы басты мақсатқа қойылған [7, 680-682 б.].

Құрылыстың оба тұрғызу дәстүрі ұлы далада біршама ғасырлар бойы жүрді. Қазақстан территориясында қола дәуірінің соңынан бастап байлықтың қорлануы мен әлеуметтік теңсіздікке байланысты ірі көлемді обалар пайда бола бастады. Әр тарихимәдени кезеңде түрлі себептерге байланысты оның архитектурасы мен көркемдік жағына ерекшеліктер қосылып отырды. Осы дәстүрдің ең бір шарықтап дамыған уақыты – ерте темір дәуіріне тән. Ежелгі көшпелілердің қорымдарында басқа жерлеу орындарына қарағанда көлемі мен географиялық орналасуы жағынан өзгеше көрінетін ірі обалардың орны айрықша. Оба ғұрыптық істер атқарылған күрделі мәнді кешен болуымен қатар тарихи-археологиялық құнды дерек алар ескерткіш. Әр ескерткіш сол дәуірдің айнасы іспетті жергілікті елдің барлық салт-дәстүрін қойнауына алып жатты. Сондықтан да әрбір жерлеу қорымы басқа қорымдардан өзгеше болуы заңды құбылыс. Елді вертикальды басқару, әлеумет пен әскерисаяси құрылыстың жақсы дамуы мен діни-идеологияның мықтылығы ғана мұндай ірі обаларды салуға түрткі бола алады. «Патшалық» обалар түсінігіне ел билеушілерінің, тайпалық одақтар мен ру басыларының, әскери жоғары шен өкілдері, абыздар және т.б. жерлеу ескерткіштері жатады. Әдетте жерленген тұлғаның әлеуметтік дәрежесін анықтауда ескерткіштің қорымдағы жоспарлануы мен тұрғызылған орны, табиғи және мәдени ландшафты ерекшеліктері, жер бетіндегі және қабір іші құрылыстарының құрылымдық артықшылықтары, заттай кешеннің сандық және сапалы сипаттаулары, атқарылған ғұрыптық іс-әрекеттердің күрделілігі, жерлеу ескерткішін салуға жұмсалған еңбек шығындары ескеріледі [5, 12-16 бб.].

Ежелгі тұрғындардың ағаш өңдеу ісін зерттей келе, В.П. Мыльников былай дейді: «қоғамның элитасын екі камералы, тегістелген тақтай еденге қойылған саркофагы бар қима-тағанға жерлеген. Орташа топ өкілдерін бір камералы, еденсіз қима-тағандағы саркофаққа қойса, қатардағы тұрғындардың өкілдерін ағаш, не киіз төсенішті кіші қима-тағанға арқасымен жатқызған». Әйел жерлеулерінде де қару-жарақтар аз қойылған. Сәндік заттар – айна, түйреуіш, тарақ көп, Н.А. Орехованың ойынша, скифтік «патшалық» жерлеу ескерткіштерін бөлудің үйіндінің өлшемі мен құрылымдық ерекшеліктері, қабір іші құрылысы мен оның тереңдігі, қоса жерленген заттардың саны мен сапасы (сырттан әкелінген заттардың, ғұрыптық, салтанаттық заттардың үлес салмағы) және құрбандық шалу іздері сынды көрсеткіштері бар [4, 94 б.].

Жалпы жерлеу ескерткішін салуда кейбір материалдар (қарағай, малта тастар, ірі жұмыртастар, саз) жергілікті жерде жоқ болса да, жерлеу рәсімінің міндетті қосалқы бөлшегіне жатты. Мысалы, Бесшатырдың ағаш құрылысын тұрғызуға бөренелерді өзеннің арғы беті Іле Алатауынан (200 шақырымнан) әкелді. Бесшатырды тұрғызушылар Іле Алатауы бойындағы боралдай-есік-түрген-шелек обаларын салушыларды жақсы білді. Бесшатыр осы халықтардың жерлеу құрылысының ашылған ерте түрі. Жыққан жерінен ағашты бұтап, құлақ тесіп, атпен сүйретіп қаншама жұрт әкелген [1, 24]. Оңтүстік -шығыс жері орманды алқапты дала болған соң, тұрғындар табыт бөренелері үшін шырша,қайыңды пайдалану қиындық туғызған жоқ. Ал орталықта жерлеу орнының ішкі жағынан бастап тас плиталармен қапталған. Қос тағанның сыртында жалпағынан төселген плиталар қаптауы – тас циста болды.

Қазақтың ұсақ шоқысында негізгі құрылыс материалдары – гранит, диорит, құмдақ тастардың көп болуынан мұнда басқа өлкелерге қарағанда тас құрылысы жоғары деңгейде дамыды. Үлкен тас қабырғалар энеолит пен ерте қола дәуірінде болса да құрылыс жұмыстарында орта қоладан бастап негізгі рөлге ие бола бастады [9, 300]. Б.з.д. I мыңжылдықтың басында Орталық Қазақстанда монументальды тас архитектурасы кеңге

жайылды. Ақ тас, ағаш, саз, қамыстың сапасын жақсы меңгере отырып, мәңгілікке қалған мықты, берік үйлер мен мавзолейлер, ғибадатханаларды тұрғыза білді. Қабырғасы горизонтальды плиталармен қаланған, сыртынан тік қойылған плиталары бар екі, үш квадраттардан тұратын қабырғалы, көлемдері 16x16 метр, коридор мен кіре берісі шығыстан болатын Беғазы жартасты мавзолейлері саз бен қамыстан тұрғызылған Түгіскен мавзолейлеріне ұқсас.

Бесшатыр қорымы жерлеу камерасының ойылып жасалған есігі шығысқа бағытталған, жер бетіне салынған ескерткіш болуымен ерекше. Қабырғасын ретті түрде, бөренелерден көлденеңінен қалап, бір метр тереңдікке дейін жерге қазылып, тігінен қойылған діңгектермен бекітілген Бесшатырлықтардан екі ғасыр бұрын өмір сүрген шіліктіліктер ағаш құрылысты жер бетінен 1 метр тереңдікте шаршы пішіндес шұңқыр. (№5 Шілікті обасында көлемі 7,1x8,3 м) қазып, соған тұрғызған. Шыққан топырақты оңтүстік және солтүстік бөлікке лақтырған(№5 оба). Бұл екі мекен тұрғындары да бөренелерді қия орналастыру әдісін жетік меңгермеуі мүмкін. Бесшатырда қабырғаны тік қойылған ағаш діңгектер ұстап тұрса. Шіліктіде тікбұрышты құрылыстағы (4,6x4,8x1,2 м) бөренелерді тор құра, келесі қатарын алдыңғы қатарынан ішке кіргізе отырып, арасын тастармен, саз балшықпен бекіткен. Бұндай ұшына қарай жіңішкере, конус тәрізді, тор құра салынатын және ішкі қабырғасына ағаш діңгектер қойған ағаш құрылыстар Орталық Қазақстандағы топыраққа аздап тереңдеп енген, іргесіне шымдар немесе топырақ жапқан жертөле түрінде болған қола дәуірінің үйлерінен, жерлеу орындарынан байқалады. Бесшатырда жерге қадалған тік бөренелер Беғазыдағы тік плиталардың орнын ауыстырып тұр. Шілікті 2, №1 обасындағы ағаш құрылыс Беғазы, №1 жерлек орыны төбесіндегі қалауларға ұқсайды. Бесшатыр мен Шіліктідегі шығыстан салынатын дромостар Беғазы коридорларының жерлеу ескерткіштерінде көрініс табуы болса керек. Құрылысты салудың бұл түрін Арал бойындағы түгіскендіктер де қолданған. [8, 121].

Осы ескерткіштердің ерекшелігін айқындай отыра дана көшпелілердің «ағаш өңдеу» өнерін жетік меңгергені мәлім болып отыр. Ағаштан жасалған жерлеу құрылымы әртүрлі пішіндер мен параметрлерді жерлеу кешенінің негізгі бөлігі болып табылады: қосымша ғимараттары (дәліз, шатыр және т.б.) бар жерлеу камерасы (бөренелер, тор, жақтау). Бұл құрылымның пайда болуы көптеген себептерге байланысты болды, соның ішінде мәдениет дәстүрлері, басым діни-мифологиялық концепция және табиғи ортаның әсері. Ағаштан жасалған жерлеу құрылымы қасиетті кеңістіктің ең технологиялық және этномәдени консервативті бөлігі бола отырып, ағаш өңдеу дәстүрлерінің негізгі және ең жарқын көрсеткіші болып табылады. Жерлеу ағаш конструкциялары, сондай-ақ тұрғын үй ғимараттары түрі бойынша журналға, бағанаға және біріктірілген болып бөлінеді. Олардың барлығына ортақ нәрсе, конфигурациясы мен өлшеміне қарамастан, олардың құрылымының (қабырғаларының) негізі, әдетте, әртүрлі параметрлердегі және әртүрлі дәрежедегі бөренелерден, жартылай бөренелерден, жартылай ағаштардан жасалған [4, 256]

Қазақстан ерте көшпелілерінің архитектуралық ескерткіштеріндегі мынадай бір заңдылықты байқаймыз: көшпелілер, жартылай көшпелілер әдетте бар назарын, білімін жерлеу ескерткіштеріне, о дүниедегі өмірге арнаған. Сондықтан нағыз архитектураның көркем шеберліктерін жерлеу ескерткіштерінде, әсіресе ірі, деңгейі жоғары ескерткіштерді қалдырған. К.А.Ақышев айтқандай, әр оба – архитектуралық ансамбль. Әр оба бірнеше құрылыс сатысынан тұрады. Ол сатылар жетік зерттеген ғалымға үйіндіден көрінеді. Осы бір қажетті ғылыми мәліметті соңғы жылдарға дейін жермен бірдей қылып адам жасаған ескерткіштерді қолмен тегістеп тастап жүрдік. Жетісу ерте темір дәуірі архитектурасының ерекшелігіне үйіндіде бірқатар тастар қабаты мен топырақ (қатты саз т.б.) қабатының араласып бірнеше, тіпті бірнеше ондаған қабат жасап кезектесе салынуда. Мұндай архитектуралық ерекшеліктерді Сауыр – Тарбағатай «патшалық» обалары зертеушілері де ашты [2, 6].

Тәуелсіздік таңымен бірге Ел көлемінде түрлі бағдарламалар негізінде «Мәдени мұра» бағдарламасы, «Халық тарих толқынында» сонымен бірге Қазақстан Республикасының

тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев 2017 жылы сәуір айында жариялаған «Рухани жаңғыру» бағдарламасы мен қатар «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақалалары негізінде Республика көлемінде тарихқа деген көзқарас өзгеріп, түрлі археологиялық зерттеулер жасалып, әлемге әйгілі ескерткіштер ашылды.

Қорытындылай келе бүгінгі таңда аты аталған ескерткіштерді тарихи құндылығы мен ішкі табылымдары жөнінде кеңінен ашылып насихатталғанымен олардың сыртқы архитектурасы мен құрылымына байланысты, қазіргі өзектілігі жөнінде деректер саусақпен санарлық. Ұлы Даланың көз жеткізгісіз кең-байтақ аумағы тарихта түрлі рөл атқарғаны баса айтылып: «халқымыздың тағылымы мол тарихы мен бағзы заманнан арқауы үзілмеген ұлттық салт-дәстүрлерін алдағы өркендеудің берік діні ете отырып» ұстану керектігіне, «егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайтынына» мән берілді. Ұлттық кодымыз болып отырған ұлттық мәдениетіміз бен тарихымызды жаһандық бәсекеге төтеп берер заманауи білім-білікпен жаңғырта алсақ қана рухымыз биік, тұғырымыз мықты болатыны нақтыланды. Бұл ретте қазақ халқының аса мол тарихи археологиялық мұраларын тану оларды қатаң түрде қорғау, ең алдымен өзімізге, дүниежүзі халқына паш ету арқылы әлем сахнасында ата жұртымыздың тарихын таныта аламыз. Археология ғылымында «Бір біріне ұқсайтын ескерткіш болмайды. Әр ескерткіш өзінше ерекше, қайталанбас мұра болып табылады». Әрі бұл салада «Бір ескерткіш екі мәрте қазылмайды» деген нақты ұстаным да бар. Жеріміздің қойнауында жатқан сан мыңдаған жылдар бойы сақталған, құпияға толы патша обаларын жан-жақты зерттеу, қорғауға алуда еліміз үшін аса құнды деректер бере алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Акишев К. А. ИАЭ-1959-1960. Дневник раскопки Шестого Бешатырского кургана. // КР БЖҒМ - АИ мұрағаты., № 723, 24 б.
2. Акишев К. А., Кушаев Г. А. Древняя культура саков и усуней долины реки Или. - Алма-Ата, 1963. 63 б.
3. Боковенко Н.А. К вопросу о сложении раннекочевнических культур Казахстана и Саяно-Алтая // Маргулановские чтения. 1990, Ч. 1, 136-138 бб.
4. Ольховский В.С. Дала Скифия тұрғындарының жерлеу және еске алу рәсімдері (б.з.б. VII-II ғғ.). - М.: Ғылым, 1991, 256 б.
5. Онгар А. К изучению мегаструктуры цепочек курганов ранних кочевников // Культурология и история древних и современных обществ Сибири и Дальнего Востока. - Омск, 2002. 345-347 бб.
6. Оңғарұлы А. «Патшалық оба» түсінігі хақында // Қазақ ордасы, 2003, No 1-2, 12-16 бб.
7. Үмітқалиев Ұ. Ұ. Материалы международной научной конференции, посвященной 90-летию со дня рождения выдающегося археолога К. А. Акишева. - Астана, 2014. 680-682 б.
8. Төлеубаев Ә. Т., Үмітқалиев Ұ. Ұ., Шайкен Ж. және т.б. Шілікті 3 қорымының №1 обасын зерттеу қортындылары // Мемлекеттік мәдени мұра бағдарламасы бойынша 2005 жылғы археологиялық зерттеулер жайлы есеп. - Алматы, 2005. 121 б.
9. Маргулан А. Х. Бегазы-Дандыбайевская культура Центрального Казахстана. - Алма-Ата, 1979. 300 б.

УДК 902/904

КОЛЕСНИЧНАЯ АТРИБУТИКА ЭПОХИ БРОНЗЫ СТЕПНОЙ ЕВРАЗИИ

Закумбайев Азамат Рашидұлы
zakumbaevazamat@gmail.com

Студент 2 курса «археология, этнология и антропология»
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, астана, Казахстан